భాగినీదండకము.

బమ్మెరపోతనామాత్యప్రణీతము

తంజనగరము. తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారిచే

వ్రాయఁబడిన

టీకాపాఠాంతరాదివిశేషములతో

ఆంధ్రసభావీధి నెం[illegible]యందుండు

వేమూరు-వేంకటకృష్ణమసెట్టి అండుసన్సుచే

ప్రకటితము.

1916

CE.] COPYRIGHT REGISTERED. [0-3-0.

విషయసూచిక.

పుట.

పీఠిక

ఈదండకమును రచించినకవి బమ్మెరపోతన యని దీని
దిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతఁడే యాంధ్రభాగవత
మును రచించినకవి యగునని యిందే నిదర్శనములు పెక్కులు
ఘంటాఘోషముగఁ జాటుచున్నవి. వానిని మీఁద విమర్శింతము.
ఇందలి కథానాయకుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు. ఆరాజు నొక
వేశ్య 'వలచి వలపించుట' యే యిందలి వస్తువు. కాని యీరాజు
సింగభూపాలీయాదులను రచించి సుప్రసిద్ధిఁగాంచిన 'సర్వజ్ఞ
సింగమనీఁడా' యని విచారింప వలసియున్నది. వెలుఁగోటి
వారి వంశచరిత్రంబును బట్టిచూడఁగాఁ గుమారాన్న పోతరాజు
నకును బోచమాంబకును బుత్రుఁడతఁడుగాక యతని మనుమఁ
డైన మఱియొకసింగభూపాలుఁడని తేలుచున్నది. దీనిచేఁ
బోతనయు శ్రీనాథుఁడును సమకాలీను లనుప్రతీతికి విపర్యయ
ము గలుగుచున్నది. కవులచరిత్రమందు 'పోతరాజు తర్వాత
షష్ఠస్కంధమును రచియించిన సింగయ యెఱ్ఱాప్రెగడకు మను
మని మనుమఁడయి యున్నప్పుడు పోతరాజు ఎఱ్ఱాప్రెగడ మను
మని కొడుకు కాలములోనివాఁడయి యుండును. ఎఱ్ఱాప్రెగడ
రచియించిన హరివంశమును గృతినందిన యనవేమారెడ్డి మును
మనుమఁడయిన వీరభద్రరెడ్డి కాలములో శ్రీనాథుఁడుండుట చేతను,
ఎఱ్ఱాప్రెగడ ముమ్మనుమని కాలములో బమ్మెరపోతరాజుండుట

చేతను శ్రీనాథ పోతరాజు లేకకాలము వారగుటకు సందే
హములే దని యున్నది. ఈ విషయమును నిర్ణయించుటకు నీ
చిన్నపొత్తమునం దయితిలేదు గావున నివి యటుండనిచ్చి యి
చ్చట ముచ్చటింపఁదగి యున్నవేఱు రెండొక విషయములను
బర్యాలోచింతము.

ఉ. 'బాలరసాలసాల నవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకన్
కూళల కిచ్చి యప్పడుపుగూడు భుజించుటకంటెఁ బేలగా
హాలికులైననేమి? గహనాంతర సీమలఁ గందమూల కౌ
ద్దాలికులైననేమి? నిజదార సుతాదిక పోషణార్థమై'

అనియు

ఉ. 'ఇమ్మనుజేశ్వరాధములకిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁగొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరమువాసి కాలుచే
సమ్మెటవాటులం బడక సమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పెఁ దా
బమ్మెరపోతరాజొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్'

అనియుఁ జెప్పినవిరక్తజనచూడామణి తుదిఁబోయి యీదండక
మును వేశ్యా విషయకముగా రచించుటయు నరాంకితము గా
వించుటయు నుపపన్నముగాకున్నది. కాని యిది శృంగారరస
మునకుఁ గ్రొవ్వినతఱి యగు నెల ప్రాయపునాఁటి రచనగా నుండ
వచ్చును. వయస్సు ముదురుకొలఁదిని విరక్తియుఁ గుదిరి, భాగ
వతమునట్లు దేవాంకితముఁ గావించి యుండనోపు. కాఁబట్టి యీ
గ్రంథము నరాంకితమగుటయే యిది భాగవతమునకుఁ బూర్వము
రచితమై యుండవలయునని తెలుపుచున్నది. తిక్కనయుఁ దన
నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధి కంకితము చేసి
నట్లు, పిదప రచించిన మహాభారతమును నరాంకితము చేయఁ

డయ్యె. ఇట్లే తత్తద్వయోవస్థా విశేషపోషితములగు నాయా రసముల కనురూపములుగా నాయాప్రబంధవిశేషములు రచించుట కవులయందుఁ బ్రాయికముగాఁ జూపట్టుచున్నది.

సింగభూపాలుఁడు తా నేదో సభయందున నొక వేశ్యకు లో నగుటఁ గాంచి సంకోచము నొందఁగాఁ గవి

గీ. రసికులైనవారు రమణుల కొకవేళ
సంగమిల్ల ధర్మవర్తనంబు
కాననుఖము నిల్లునారికి వలదా
చిత్తజాతరూప సింగభూప

అని చెప్పి యాకలంకఁబుచ్చె నందురు.

ఈ దండకము నాంధ్రభాగవతకర్తయే రచించె ననుటకు శైలి మొదలగువానియందు దీనికిని నా భాగవతమునకుఁ గలపోలికయే ప్రబల నిదర్శనముగా నున్నది. శైలియందు నిందును నందును గొన్ని సామ్యములను జూపుట సరసము.

'తల్లికిన్ బాయఁగి కామానలజ్వాలలన్ వేఁగి చింతాభరాక్రాంతుఁడై యేఁగి సంతాప ఘర్మంబులం దోఁగి చింతించుచుంటిన్.' భా°. దం.

నీ సత్కథాసార సంచత్సుధాసారపూరంబులం గ్రోలి సౌఖ్యోన్నతిం జాలి ధీయుక్తులై వ్రాలి తాపంబులం గాలి మోహంబులం దేలి సంపన్నులై యున్న నిత్యప్రపన్నుల్.' భా. ౮. స్కం.

కర్మంబులం ద్రుంచి సంసారముం ద్రెంచి సన్న్యస్తులై మించి. ౧౦. స్కం.

ఫుల్లసత్ఫుల్ల మందార రాజన్మరందంబు నందంబునం గ్రోలు మత్తాళి దుత్తూరముల్ గ్రోలునే హేమరాజీవ...(రాజహంసంబు శైవాల...... కాసారముం జేరునే. భా°. దం.

సీ. మందారమకరందమాధుర్యమునఁ దేలు మధుపంబు వోవునే మదనములకు

నిద్రాసంగ్రహానికి నీచికలయ్యెంగు రాయంచపను నెరిఁగినాలకు

భా. ౭. స్కం.

ఇత్యాదులు పెక్కులు చూపవచ్చును. ఈశైలియం దనుప్రాసములు నంత్యానుప్రాసములు ముక్తపదగ్రాసములు మొదలగునవి ముఖ్యలక్షణములు. గ్రంథమునకు మిక్కిలియు చ్చు [illegible] వ్యాప్తి యిది కభిమతము.

'పద్మంబు నీకు [illegible]
'[illegible] బాలక్రీ!' భా. ౯౦.
'[illegible]' భా. ౬. స్కం.
'[illegible]' భా. ౧౦. స్కం.

మఱి 'మందట' 'స్నేహము మొదలగుకొన్ని శబ్దములు భాగవతమునందే విశేషించి చూపట్టుచుండును.

'[illegible] దేవతలకు మందట లేకుండ' భా. ౮. స్కం.
'మందటలకుఁ జొత్తురు' భా. ౧౦. స్కం.
ఒక్కండవయు [illegible] మీమందటల్ చాలు భా. ౯౦.
'[illegible] గాఁజాలఁడితఁ డని స్నేహ[illegible] [illegible]' భా. ౩. స్కం.
'నీ [illegible] స్నేహము గావించితిని' భా. ౯౦.

ఇదియ నీరెండు నకకత్త్రికములనుటకుఁ జాలును. నాఁటి భాగవతమందు దంబుచూపుచుండు సంస్కృత సమాసములయాడంబరమును, నాలఁదూఁచి తీర్చినట్లు లొండొంటితోఁ బొందుపడియుండు పదసందర్భముల యందమును, గుంటులేక నిరర్గళముగాఁ బ్రవహించుచుండుధారయు నిందును మిటారించుచున్నవి. మఱియు నందు రసోల్లసితములగు వచనవైచిత్ర్యము లన్నియు నిందును గొన్నిట బీజరూపముగను బెక్కుటఁ బరిపక్వ

ములుగను గనుపట్టుచున్నవి. పదోద్దండముగ నుంట దీనిను
ద్దండదండకం బని యంద్రనుట ముమ్మాటికి నిక్కము. ఇందు
వేశ్యమాత జాత్యనురూపముగాఁ గూఁతునకు బోధించు నీతు
లును, నతిమనోహరము లగు రచనావిలాసములతోడ నానా
లంకారచమత్కారచాతురీవికాసములతోడను వర్ణింపఁబడి
యున్నవి. మఱి రాజవర్ణనమును వేశ్యాకన్యా వర్ణనమును నతి
హృదయంగమములుగా నలవరింపఁ బడియున్నవి. భాగవత
మహామకరందప్రవాహమాధుర్యాతిశయమున కిది మంచి
మాదిరియని చెప్పనొప్పుచున్నది.

ఇట్టి దండక మచ్చుప్రతులందుఁ జాలఁ దప్పులకుప్ప
గా నుండుటఁజూచి దానిని గూడినంతవఱకు నిర్దుష్టముగా
ముద్రింప వలయునని ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథభాండారమునం గల
యాఱుకోశములను, 'అకేడమి' వారియొద్దనున్న రెండుకోశము
లను దోడుసేసికొని పెక్కుదోషముల సవరించితిని. ఈ సవరణ
లిన్ని యన్నియని చెప్పనలవికాదు. రెండొక యుదాహరణములు.

ఈరీతి నేనాతిచే వింటివేమంటి నీవంటి దీవెంట వేదం
టమై గెంటిపోఁజూచునే తమ్మికంటే నినుంగంటి నీవెంటకాహా
కనుంగొంటి నీగొంటు చైదంబు.....వెంటవెంట బడక్ దంట
నే వంటనింటక్ చిరంటీచెనంటీ గుణాంబేటికే. అచ్చుప్రతి.

ఈరీతినేనాతిచే వింటివే యింటి నీవంటి దీవెంట వేదంటమై
గెంటిపోఁ? దమ్మికంటీ నినుంగంట యీవెంటకా? హా కనుం
గొంటి...వెంటవెంటంబడక్ బంటనే? దాఁటనింటిక్ జెనంటీ
చిరంటీ గుణాంబేటికే

'నరేశుఁ రతస్త్రీజితోద్దండ చండాహితా ఖర్వ గర్వాంధ వేదండ గండస్థలీ ఖండితారాది దండంబు గండంబు గానుండు నమ్మండలేశుఁ విరాజన్ముఖాంభోజు నాభోగిని రాజు త్రోనోజితో సకు బోత్తుండఁగాఁ బోలునే నీకు మూదండ నేదండ ముండెల దే చెల్లునే రాచదండంబు గండంపుదండంబుగా నిక్షు కోదండ విభ్రాజితభూయుగా. అ. ప్ర

నరేశుల్ జిత్రశీసురేశుల్, గతిశ్రీ జితోద్దండ వేదండ! మూదండ నేదండముఁ జెందదే. రాచదండంబు గండంబు పుండ్రేక్షుకోదండ......

తద్ధాత యీవారభామాతనూజాతకుఁ నూతుఁగా మాతనూజాతఁ గావించె. అ. ప్ర

తద్ధాత......జాతకుఁ నేతగా మాత నుజాతఁగావించె.

మాతల్ తనూజాతలఁ జాతవిత్తాశలం బేశలత్వంబునం బాపినారోటు బోరోటు రక్షారతిం గోర్కెలీడేఱ. అ. ప్ర

మాతల్ తనూజాతలఁ జాతపత్త్రాశలై యాశలం బేశలత్వంబు లేకన్నిలిం బాపినారోటు రారోటురక్షారతిఁ గోర్కెలీరోటు.

ఇట్టివి పెక్కులుచూపవచ్చును. దీని నాయథాశక్తిని శోధించి యవ్యెమెకలఁ గటువులగుపదములకు లఘుటీకం గూర్చినాఁడను.

ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథభండారమందలి ప్రతులాఱును, క, ఖ, గ, ఘ, చ, జ, యనియు అక్కెడమిప్రతులు రెండును. ట, ఠ, యనియు సంజ్ఞితములు. ట, ఠ, లు క, జ, లవంటివి.

త. తేవప్పెరుమాళ్లయ్య

శ్రీరస్తు.

భోగినీదండకము.

శ్రీసర్వజ్ఞ సింగరాజ వర్ణనము.

శ్రీమన్మహామంగళాకారు, నాకారలక్ష్మీకుమారుం, గుమారీమనోరాము, రామాంబికాపాదరాజన్య[1] రాజద్యశఃకాముఁ, గామాహితక్షీరవారాశి[2] తారాశివాగేంద్ర మందారకుందారవిందాహితాకాశకల్లోలినీకాశ విఖ్యాతసత్కీర్తిముక్తావళీభూషితాశాంగనాలోకసీమంతు,

ఆకార...కుమారుఁ=రూపమునందు మన్మథుఁడైన వానిని, కుమారీమనోరాము=జవరాండ్రమనస్సు రమింపఁజేయువానిని, రామ...కాము = రాముఁడు అంబరీషుఁడు మొదలగు రాజుల ఒప్పుచున్న కీర్తిని కోరువానిని - అట్టికీర్తి గలవానిని, కామా...సీమంతుఁ=శివుఁడు, పాలసముద్రము, నక్షత్రములు, కైలాసము, ఆదిశేషుఁడు, కల్పవృక్షము, మల్లె, తెల్లతామర, ఆకాశగంగ, రెల్లు అను వీనివలె పొగడ్తకెక్కిన మంచికీర్తి అనెడు ముత్తెముల వరుసచే అలంకరింపఁబడిన దిక్కులు అనెడి స్త్రీసమూహముయొక్క పాపట గలవానిని - శివాదులవలె తెల్లగా నున్న ఆరాజుకీర్తి దిక్కులనెడు స్త్రీల పాపటలకు ముత్తెపుసరిగా నుండినదనుట. అతని కీర్తి తెల్లనై దిక్కుల కొనవఱకు వ్యాపించినదని భావము. సీమంతినీ...మనంతుఁ=స్త్రీల మనస్సులు

1. క. రాజీయశఃకాము. 2. అ. తారేశవాగీంద్ర...దారవిందాక్ష కల్లోలినీ.

సేవంతికాసేవమాన సారామ వాటీ వసంతుక్, వసంతావనీనాథ సంసే
వితాంచత్పదాంభోజు, నంభోజరాజీసుహృత్తేజు, దేజో జయ
ప్రాభవోద్దాము, నుద్దామ జన్యావనీ భీము, భీమప్రతాపానలాభీల
కీలావినిర్మూలితారాతి పాండ్య క్ష్మాపాల దుర్వార గర్వాటవీ
వారు, [1] వారాధిపోరుప్రభా భాసురస్ఫార కల్యాణదుర్వారు,
వారాశి వేలా పరీతావనీభార ధౌరేయరాజన్మహో బాహు,

(అనేక) పూఁదోఁటలకు వసంత ఋతువైనవానిని=వసంతఋతువు తోఁటలును
రంజించునట్లు స్త్రీల మానసములను రంజించువాఁ డనుట. వసంతా...
భోజుఁ=వసంతుఁ డనెడి రాజుచేత మిక్కిలి సేవింపఁబడుచున్న ఒప్పుచున్న
అడుగు తామరలు గలవానిని, అంభో...తేజుఁ = (తామర సమూహమునకు
మిత్రుఁడైన) సూర్యునివంటి తేజస్సుగలవానిని, తేజో....ద్దాము=తేజస్సు జయము
ప్రభుత్వము అను వీనిచేత అధికుఁడైనవానిని, ఉద్దామ....భీము=భయంకరమైన
యుద్ధభూమియందు భీముఁడైనవానిని, భీమ...వారుఁ=భయంకరమైన ప్రతా
పము (అనెడి) అగ్నియొక్క జెట్టిదమైన సెగలచే మిక్కిలి నిర్మూలము
సేయఁబడిన శత్రువగు పాండ్యరాజుయొక్క వారింపరాని గర్వమనెడి అడ
వుల సమూహముగలవానిని-శత్రువగు పాండ్యరాజు మహాగర్వమును తన
ప్రతాపముచే నిర్మూలము చేసినవాఁడనుట, వారా...దుర్వారు = సూర్యుని
యొక్క గొప్పప్రభవలె ప్రకాశించుచున్న మిక్కుటమైన బంగారముచేత
వారింప రానివాఁడును-నిరతిశయుఁడైన వాఁడనుట. వారాశి...బాహు=
సముద్రము చెలియలికట్టచే చుట్టఁబడిన భూమియొక్క భారమును దాల్చి
యుండు ప్రకాశించుచున్న గొప్ప భుజముగలవాఁడు - భుజమునందు సమ

---

(1) ఈవాక్యమచ్చుప్రతులందప్ప వ్రాఁతప్రతులందుఁ గానిపింపదు ; మఱి సరసమును గానందునఁ గవి రచితమనియుఁ దోఁపదు. అయిన నిందలి వాక్యములయంత్యనియమమునుబట్టి యిది గయికొనక తీఱకున్నది.

భాసాకరోరాసిధారా విభిన్న సోమాన్వయోత్పన్న భూభృత్సమూహాన్, సమూహా మహాశేముషీ కుంఠితాశేష శత్రుకుమానల్ల భుక్, 1 వల్ల భామానసాదుగ్ధ భుక్, దుగ్ధ భారిక మానాథ మత్తేభయూథంబులం జించి చెందాడు రాసింగముక్, సింగభూపాలక, భూపాల గోపాల గోపాలికా కృష్ణ గోపాలు, గోపాలదేవోత్సవ క్రీడలో, మేడలోనుండి జాలాంత రాళంబులన్ వారయోషాతనూజాత 2 విద్యావయోరూప సౌందర్యచాతుర్య విఖ్యాత చంచద్గుణోపేత 3 భృంగాంగ

ద్ర పరివృతమైన భూమండలమునెల్ల నేలిన వాఁడనుట, భాసా...సమూహాన్=చేతియందలి కటువైన కత్తి వాదరచేత ముక్కలై చీల్పఁబడిన చంద్రవంశమునఁ బుట్టిన రాజుల సమూహముగలవాఁడు - సమూహా...నల్లభుక్ - గొప్ప (మంత్రాలోచనపు) ఊహయొక్క గొప్పబుద్ధి కౌశలముచేత మొక్క-పుచ్చఁబడిన సకల శత్రురాజులు గలవాఁడు - బుద్ధిబలముచేతను శత్రువుల నోర్చిన వాఁడనుట, వల్లభా...దుగ్ధభుక్=వల్లభల మనస్సులకు దుగ్ధభుఁడు గానివాఁడు దుగ్ధ...యూథంబులన్ = పడయరాని (గెలువరాని) రాజులనెడి మదపుటేనుగుల సమూహములను, భూపా...పాలున్=రాజ సమూహమునెడు గొల్లపడఁతులకు కృష్ణగోపాలుఁడు, జాలాంతరాళంబులన్ = కిటికీల సందులందు, వారయోషాతనుజాత = బోగముదాని కూఁతురు - ఇదికర్తృ పదము, 'చూచి' క్రియ, 'సింగభూపాలున్' కర్మ, భృంగా...సంకాశ = ఆఁడు తేంట్లచేత పొందఁబడిన వేడుక గైన చేతి తామరపూవునకు సాటియై

1. అ. వల్లభా మానసేచ్ఛాకలాదుగ్ధభుక్. 2. అ. విద్యా నయోపేత సౌందర్య. 3. అ. క. భృంగాంగనాలబ్ధ కంజాత సంకాశ; గ. భృంగాంగనాలుబ్ధకంజాతకేళీ మహాహస్త కంజాత; ఘ. భృంగాంగనాలుబ్ధ కంజాతకేళీ మహాహస్త కంజాత సంకాశ; జ. భృంగాంగనాలబ్ధ కంజాత సంజాతకేళీ మహాహస్త కంజాత.

నాలబ్ధకేళీ మహాహస్త కంజాతసంకాశ, తూణీనిరుద్ధప్రసూనేషుసూనేషుసంకాశవై యుండి తద్వైభవంబుల్ విమర్శించి,

వేశ్యాకన్య రాజుం జూచి మోహించుట.

హర్షించి, సంతోషబాష్పాంబుపూరంబు వర్షించి, కందర్ప బాణాహతిం జెంది, లోఁగుంది, మోహించి సంగంబునూహించి, 'యే వేళఁ దల్లిం బ్రమోషింతు, నేలీల భూపాలకుం జేరి భాషింతు, నేరీతిఁ గామానలంబుఁ నివారింతు, నేనాత్మజోడుఁ విచారింతు, నేవెంట [1] రాచూలి వంచింతు, నేజంటఁ గోర్కుల్ [2] ప్రపంచింతు మున్నే ప్రశస్తారవిందంబనైనన్ మహీపాలు హస్తారవిందంబుపై నేఁడు లీలారవిందంబనై యుందుఁ బో, రత్నహారంబనైనన్ శుభాకారు వక్షోవిహారంబుఁ గైకొందుఁ బో; యేల యిట్లైతి నెట్లోకదే' యంచు శంకించుచున్, నిత్యకల్యాణు లీలా

నది. కిటికి కంబముల సందుల నగపడుచున్న యాపడఁతి మొగము తుమ్మెదలు గ్రమ్మియుండఁగా నించించుక కనఁబడుచున్న తామరపూవునకు సాటియైనది. అనఁగా అట్టి తామరపూవువలె నుండెననుట. ఇట వట్టి 'కంజాత' మే చాలి యున్నను ప్రతులు కొన్నింట 'కేళీమహాహస్త కంజాత' అనియున్నది. తూణీ...సంకాశ=పొదియందు అడఁపఁబడిన పూవిలుకాని (మన్మథుని) పూవు తూపునకు సాటియైనది - మన్మథుని యమ్ములపొదిలో నడఁగి కనఁబడుచున్న పుష్పబాణమువలె కిటికీలసందులలో అది చూపట్టుచుండె ననుట. 'కంజాత' యనుటచే మనోజ్ఞత్వమును 'సూనేషు' అనుటచే మోహనత్వమును సూచితములు. కందర్ప=మన్మథుని, ప్రమోషింతుఁ = వంచింతును. లీలా...

---

1. అ. తొల్సారి. 2. అ. క. చ. జ. ప్రశంసింతు.

వతీ పంచబాణున్ మనోవీథి నంకించుచున్, ఘోషమాణాలికిన్
మందవాతూలికిన్ జంద్రమఃకీలికిన్ గోకిలారావదంభోలికిన్
జిత్తభూభల్లికిన్ దల్లికిన్ లోఁగి, కామానలజ్వాలలన్ వేఁగి,
చింతాభరాక్రాంతయై [1] యోఁగి, [2] సంతాపఘర్మాంబులందోఁగి,
చింతించు నింతిం బరీక్షించి, [3] బుద్ధిన్ విచక్షించి, తన్మాత

వారకన్యతల్లి వచ్చి కూఁతునవస్థఁ గనుఁగొనుట.

మాయాపరాభూత జామాత మిథ్యానయోపేత విజ్ఞాతనానా
వశీకార మంత్రౌషధవ్రాత లోకైకవిఖ్యాత వారాంగనాధర్మ
శిక్షాదిసంభూత సమ్మోహితానేక రాజన్యసంఘాత వాచా
లతాబద్ధ నానామహాభూత యై తెంచి నీతిన్ విచారించి, బాలన్
[4] మిళత్కుంతలవ్రాత ఫాలన్ గరాంభోజ రాజత్కపోలన్

బాణున్=స్త్రీలకు మన్మథుఁడైనవానిని, ఘోషమాణ అలికిన్=మ్రోఁగుచున్న తుమ్మెదకు, మందవాతూలికిన్=మెల్లనిగాలికి, చంద్రమః కీలికిన్=చంద్రుఁడనెడి అగ్నికి - చంద్రకిరణములు విరహిణులకు సెగలవలె వేఁడిగానుండుటచే చంద్రుని అగ్నిగాఁ జెప్పుట. కోకిల ఆరావ దంభోలికిన్=కోకిలలరవళి యనెడి వజ్రమునకు - వజ్రాయుధమువలె దుస్సహమైన వానిరవళి యనుట. చిత్తభూభల్లికిన్=మన్మథుని బల్లెమైనదానికి. ఇది తల్లికి విశేషణము. తన్మాత=ఆ వేశ్యకన్యతల్లి, మాయా...మాత=మాయచేత కీడ్పఱుపఁబడిన (వశీకృతులైన) అల్లుండ్లుగలది. విజ్ఞాత=తెలిసిన, వ్రాత=సమూహము, వాచాల...భూత=మాటకారితనముచేత కట్టుపఱుపఁబడిన పెక్కు మహాభూతములు గలది- పెనుభూతములను సైతము మాటచేత కట్టుపఱుచునట్టి దిట్ట యనుట, మిళత్...ఫాలన్=(వారకన్యావర్ణనము) గూడికొనుచున్న ముంగురుల గుంపులుగల నుదురు గలది. కరా...

1. అ. క్రాఁగి, 2. ఇది. అ. గ. చ. జ. లందు లేదు. 3. ఇది. 'జ' యందు మాత్రమున్నది. 4. అ. గళత్కుంతల.

సముద్దోష్ణనిశ్వాసజాలన్ విపర్యస్తసంవ్యానచేలన్ మహాందోళ, సంప్రేంఖితస్వర్ణడోలన్, మృగేంద్రావలగ్నన్, దయావ్యాప్తిమగ్నన్, మనోజాగ్నిభగ్నన్, నిరంధన్, బరిత్రస్తధమ్మిల్లబంధన్ [1] సముద్వేగ్నమోహానుబంధన్ నిరాలాప నావజ్ఞాతాలేప నస్వీకృతానేక కేయూరహారన్ గళద్బాష్పధారన్ బరిత్యక్తలాస్యన్ బరాభూత లీలావయస్యన్ బదాలేఖనాలక్షితక్షోణిభాగన్ బరిక్షీణ [2] రాగన్ విలోకించి, బుద్ధిన్ వివేకించి, లోనం బరాయత్తయై, చిత్తజాతాసిధారాచలచ్చిత్త

పోలన్=తామరవంటి చేతిచేత ప్రకాశించుచున్న చెక్కిలి గలది - వగపుచే చెక్కిటం జేతి నిడుకొన్నదనుట. సము...జాలన్ = ఇంచుక వెచ్చనయిన ఊర్పుల సమూహము గలది. విప...చేలన్=తాఱుమాఱయిన పయంటగలది. సంప్రేం..డోలన్=ఆడింపఁబడని బంగారుటుయ్యెలగలది-ఆయుయ్యెల నూఁగని దనుట. మృగేంద్ర అవలగ్నన్=సింగముం బోలిన నడుము గలది. మనోజాగ్ని=మరులనెడి యగ్ని, పరి...బంధన్=మిక్కిలి జాఱిన కొప్పుముడి గలది. నిరంధన్=అన్నము లేనిది - భోజనము సేయకుండున దనుట. ఇది సుధాంధశ్శబ్దమువంటిది. సము...బంధన్ = మిక్కిలి అతిశయించిన మోహంపు ఎడతెగని వరుసగలది. మోహము నెడతెగక మఱిమఱిని పెరిఁగి వెలిపించుచున్నదనుట. నిరాలాప=మాటలాడుట లేనిది, నా...లేప=మైపూఁత లేనిది-పూసికొననిది. నస్వీ...హారన్=కైకొనఁబడని పెక్కులు బాహుపురులును హారములును గలది- పరిత్యక్తలాస్యన్=విడువఁబడిన నర్తనము గలది. పరాభూత...కీడ్వఱుపబడిన (తిరస్కరింపఁబడిన) చెలికత్తెలు గలది. పద...భాగన్ = కాలి (బొటనవ్రేలి) వ్రాఁతచేత గుర్తింపఁబడిన భూతలముగలది- నేల బొటనవ్రేల వ్రాయుచున్న దనుట. లోనన్...యత్త = మనస్సునందు పరవశయై, చిత్త...చిత్త=మన్మథుని కత్తివాదఱచే నడఁకుచున్న మనస్సుగలది. రిత్త

1. ఇది వ్రా. ప్ర. లందులేదు. 2. అ. భోగన్.

న్నై, విన్ననై ఖిన్ననై, యున్న భావంబు భావించి, నెయ్యంబు

తల్లి క్రాంతునకుం గులవృత్తి ధర్మములను బోధించి
రాజునై వలపును వారింపఁజూచుట.

గావించి, రావించి 'బాలా! జనత్వంబు మేలా, వినోదింప వేలా, విచారింప నేలా, వివేకింప కేలా [2] వయోధర్మముల్ రిత్తగాం బుచ్చునీ వృత్తికిన్ మెత్తురే. వత్తురే [3] కాముకుల్ డాయఁ, గాయంబు విద్యుల్లతాయోపమేయంబు హేయంబు ప్రాయంబు ధారాధరచ్ఛాయ మెన్నంగ పాయంబులన్ విత్తమాయత్తమున్ జేయుమా. [4] రిత్తవారంబు నేరంబు గా దీపచారంబు వంశానుచారంబు, సంసారసారంబు,లాభాధికారంబు, చక్కంగ నీకున్నలంకారమే కాన ధిక్కారముం జేయగా దీ విచారంబు

గాన్ = వ్యర్థముగా. ఈవృత్తికిన్ = ఈ నడవడికి, కాయంబు = దేహము, విద్యుల్లతాయోపమేయంబు = మెఱపులసమూహమునకు ఉపమేయమైనది - మిక్కిలి అస్థిరమైనదనుట. ప్రాయంబు = వయస్సు, ధారాధరచ్ఛాయము = మబ్బుల నీడ వంటిది. ఈపిచారంబు = ఎన్ని ఉపాయములచేతనైన ధనము గడింపవలయు నను చింత, రిత్తవారంబు = కేవలము భోగము తెనము. 'వారస్త్రీ' అనుచో 'వార' శబ్దము సమూహవాచకముగా వ్యుత్పత్తి అయినను కవి మొదటియర్థమున నిందుంచియున్నాడు. వంశానుచారంబు = భోగము వంశము ననుసరించినది. వారికి కులధర్మమైనదనుట. లాభాధికారంబు = ధనలాభమునందపేక్షి

1. అ. విచారింప వేలా. విలోకింపు బేలా. 2. అ. వయోరూప సౌందర్యముల్ రిత్తగాఁ జేయునీవృత్తికిన్ మెత్తురే. 3. అ. కాముకుల్ చొత్తురే డాయ. 4. అ. రిత్తవారంబు లాభంబు లాభంబె లాభానకుం గారణంబైన నా మాట నేరంబె నేరంబుగాదే విచారంబు. ఈపాఠము వ్రా. ప్ర. లందొక్కటను లేదు. 5. అ. నీబోటికిన్ బిట్టలంకారమే కాని. ఇదియు వ్రాఁతప్రతులందు లేదు. ద్రుతముసకచ్చుతోడి ద్విత్వము పోతన కభిమతము.

లేలే, శుభాకార యేలే, గుణోదార యేలే, కులోద్ధార యేలే, తటిద్దేహ యేలే, వరారోహ యేలే, లలాటాలకవ్యూహ యేలే, మహోత్సాహ యేలే, విరాజన్ముఖాంభోజ యేలే, మహోరోజ యేలే, కలాలాప యేలే, జగన్మోహనప్రూప యేలే, చలచ్చంచలాలోకనవ్రాత యేలే, నయోపేత యేలే, మహామర్మభేదంబులై సుప్రసాదంబులై *కౌముదీమూలకందంబులై మందమందంబులై, చూడ నందంబులై, మోహనశ్రీ విలాసంబులై యున్న నీచారుహాసంబులన్ బోలి యోలిన్ భుజంగాలి బాళింబడందార్చుటో; కాక, లోలంబులై, మోహజాలంబులై కామబాణంబులై, యప్రమాణంబులై, మీనశోభంబులై, చంచలాభంబులై, మోహితాశేషలోకంబులై యొప్పు లీలావలోకంబులన్ బ్రౌఢలోకంబులన్ సద్వివేకంబులం బాపి తాపాతిరేకంబులం గూర్చుటో; [1] కాక, రాజత్త్రిలోకీవశీకార మంత్రంబు

పూనికిగలది. తటిత్ దేహ = మెఱపుదీగవంటి దేహము గలదానా, లలాట అలకవ్యూహ = నొసటియందలి ముంగురుల సమూహము గలదానా, కలాలాప = మధురమైన మాటలు గలదానా. చలత్...వ్రాత = చంచలములై మెఱుపులవంటి చూపులగుంపుగలదానా.

* ఇది మందహాసవర్ణనము. కౌముదీ...కందంబులై = వెన్నెలకు మూలదుంపలై - హాసపు తెల్లదనమనుట. మోహ...లాసంబులై = మోహింపఁజేయు పెంపుయొక్క విలాసములు గలదై. భుజంగ ఆలిన్ = విటసమూహమును, (చూపులు) మీనశోభంబులు = చేఁపల చెలువుగలవి, చంచలాభంబులు = మెఱపులంబోలినవి. (ఆలాపములు) ఉల్ల...తంత్రములు = ప్రకాశించుచున్న మన్మథోపాయములు గలవి. దర్ప...యంత్రంబులు = మన్మథుని మేటిజంత్రములయినవి.

---

1. అచ్చుప్రతులందు స్తనవర్ణనము ముందును, ఆలాపవర్ణనము పిదపను నున్నవి.

లై, యుల్లసత్కామ తంత్రంబులై, దర్పకోద్రేక యంత్రంబులై, మోహవారాశి భంగంబులై, సూచితానేక నర్మప్రసంగంబులై, కాముకేళీకలాపంబులై, యొప్పు నీభాసమానానులాపంబులన్ విత్తవల్లోక చిత్తంబులన్ రాగమత్తంబులం జేసి తత్తన్నిమిత్తంబులన్ నిత్యమున్ విత్తమెల్లం బ్రమోహించి దూషించి భర్జించి తర్జించుటో; కాక, తోరంబులై, మధ్యభారంబులై, నిర్జితానంగసౌధోపరి స్వర్ణకుంభంబులై యొప్పు నీ విప్పు వక్షోజకుంభంబులం జూపి పౌరావళిన్ నర్మలీలా కురంగావళిం జేసి నిర్జించి వర్జించుటో; కాక, నీ కీకులాచారముల్ మాననే కీరసల్లాప బోధించెనో! నేడు నాతోడు నాతోడ నాతోడ

మోహవారాశిభంగంబులు=మోహసముద్రమందలి అలలు - మోహము పొంగి పొరలి అలలుగొట్టునట్లున్నవి యనుట. కలాపములు = సమూహములు. భాసమాన=ఒప్పుచున్న, విత్తవల్లోక=ధనికులసమూహముల, (స్తనములు) మధ్యభారంబులై =నడుమునకు బరువులై - నడుము మిక్కిలి సన్నది గాన బలువైన చన్నులగుట దానికి భారమనుట. నిర్జి...కుంభంబులై =గెలువఁబడిన మన్మథుని 'మేడమీఁది బంగారుకుండలు గలవై'-సంపన్నులగు ప్రభువులు మేడల మీఁద బంగారు కలశములుంచుట ప్రసిద్ధము. మన్మథుని మేడలపైని బంగారు కుంభములను గెలిచిన వనుట. బంగారుకుంభము లనుటచే-వానివలె బటువులై బంగారుచాయఁ దొలఁకు ననియు మన్మథుని మేడయందలి వనుటచే అత్యంత మోహోద్దీపకము లయిన వనియును భావము. విప్పు=వెడలువైన, వక్షోజకుంభంబులు=చనుకుండలు, పౌరావళిన్=పురజనుల సమూహములను, నర్మ...వళిన్= నర్మముల లీలలకు జింకలగుంపులుగా - జింకనుబోలె బేలుపుచ్చి, కీరసల్లాప= చిలుకపలుకుగలది-ఇట స్త్రీసామాన్యపరము. నాతోడు=నామీఁది ఒట్టు. ఇది తనతోమాటాడుటకై శపథము. 'నాకన్నుల యాన నావలపుగస్తురినామము

మాటాడుమా. చూడుమా కన్యకాలోక చింతామణీ, గోత్ర రత్నామణీ, ధీమణీ, ఎవ్వ రెవ్వాని భూషించిరే, ఏమి భాషించిరే, నేఁడు నీతోడ భాషించు ప్రోడల్ కుమారీ! కుమారాన్నపో తానసీనాథ సూనుల్ వధూచిత్త విత్తాప హారావధానుల్ సదా దాన విద్యానిధానుల్ మనోజాత హృ ద్యానవద్యైక విద్యావలీఢుల్ ప్రభాభాను, రాగానుసంధాను, మాయారమానాథు సర్వజ్ఞసింగక్షమానాథు నీసన్నిధానం బునం జెప్పిరో, ఏమి వాతప్పిరో, అప్పరో, ఆప్పయోజాత గంధుల్ [1] సుగంధుల్. పుల్ నీవయస్యల్ మహాసౌమనస్యల్ సువర్ణా, సువర్ణంబు లార్జించుటల్ చూడవా. చూడ వాం ఛింతురా రాజులన్. వార లారాజులం గానరా. రాజుఁ గామిం

తోడు' (విజయవిలాసము) ఎవ్వరు...భూషించిరే = ఏయే మనుష్యుఁడు ఏయేమ నుష్యులనుగూర్చి నీతో పొగడిచెప్పిరే. ప్రోడల్ = ప్రౌఢలగువారు, కుమారా... సూనుల్ = కుమారాన్నపోతరాజు కుమారుని, వధూ...ధానుల్ = స్త్రీలమనస్స నెడి ధనమును అపహరించుటయందు ఎప్పుడును నేర్పరులగువారు. మనో...లీఢుల్ = మన్మథునియొక్క మనోహరమై నిర్దోషమై ముఖ్యమైన విద్యయందు-అనఁగా మోహనవిద్యయందు సమర్థుఁడైనవానిని - మన్మథునివలె మిక్కిలియు మోహిం పఁజేయువాని ననుట, ప్రభాభానుల్ = తేజమునందు సూర్యుఁడైనవానిని, మాయారమానాథుల్ = మాయలయందు విష్ణువైనవానిని, నీవయస్యల్ = నీచెలి కత్తెలు, సువర్ణంబులు=బంగారములను

రాజుల్ కామింతురా = రాజునే కోరరాదు, మఱి రాజులకు రాజైన వానిని కోరుటకాని అందును వంచించుటగాని తలంపనైనఁ జెల్లునా యనుట.

1. అ. సదాసత్యసంధుల్. 2. అ. చూడ వాంఛింతురే రాజుఁ గాం

కురా, రాజబింబాననా! [1] రాజరాజాధి రాజోన్నతిన్ రాజులన్ మించి రాజిల్లు నారాజు వంచింప నెంచంగ శోభిల్లునే, [2] చెల్లునే, భూమి నీజాతి యేనాతి యీరీతిఁ బ్రీతిం బ్రకాశించి రాజిల్లునే. చెల్లదే నీపటుత్వంబు [3] వాచాకటుత్వంబు, బాలేందు శోభాలికా! బాలికల్ సేయు యత్నంబులే నీ ప్రయత్నంబు? లంభోజనాళాంతరాళ స్ఫురత్తంతుయోగంబునం జిక్కునే గంధనాగంబు? కంపించునే మక్షికాపక్ష విక్షేప వాతాహతిం గాంచనాగంబు? మిథ్యామమత్వంబులన్ రంజకత్వంబులన్ గూఢ యంత్రంబులన్ మోహ మంత్రంబులన్ మారు తంత్రంబులన్

వాచాకటుత్వంబు = మాటలచేతఁ గటువగుట. బాలేందు...బాలికా = లేఁత చందురునిశోభ గల నుదురు గలదానా, గంధనాగంబు = మదపుటేనుఁగు, అంభోజ...చిక్కునే= తామరతూటిలోనఁ బ్రకాశించుచున్న పోఁగులకూడిక చేత - తూటిపోఁగులచేత - కట్టుటకు చిక్కునా. కాంచన అగంబు = బంగారుకొండ - మేరుగిరి. మక్షికా...హతిన్ కంపించునే = దోమల ఱెక్క

క్కింతురే యింత చింతింతురే రాజబింబాననా. క. చూడ వాంఛింతురా రాజులం గానర్హా రాజుఁ గామింతురా...చ. చూడ వాంఛింతురా వార లారాజులం గానరా రాజుఁగామింతురా ... జ. చూడ వాంఛింతురా రాజులన్ వార లారాజులుం గానరా రాజుఁగామించిరా.

1.క.రాజా...న్నతిన్ రాజులన్ మించి వంచించిశోభిల్లునే. జ. రాజ ....న్నతిన్ భూల్చు రాజన్యులన్ మించి రాజిల్లునే. 2. అ. భూమి నేనాతి నీరీతి నీతిం బ్రకాశించునంచున్ విలోకించి రాజిల్లునే; క. భూమి యేజాతి యేనాతి యేరీతి నీతిం బ్రకాశింప కీభంగి రాజిల్లునే;చ. భూమి నేనాతిచే విట్టి వీజాతి నీరీతిఁ బ్రీతిం బ్రకాశించునంచున్ వివేకించి రాజిల్లునో. 3. 'వాచాకటుత్వంబు' ఇది వ్రా. ప్రతులలేదు.

జిక్కఁడే. చొక్కఁడే దిక్కులం జిక్కులంబెట్టు [1] మేధన్ మహా వేధనైనన్ [2] విరోధించి వాకట్టు, నీతిన్ బలారాతిమంత్రిం బ్రమోషించు, భాషావిశేషంబులన్ శేషుతోనైన భాషించు, మాయావిధానంబులన్ మాధవున్ మెచ్చఁ, డచ్చోట నెప్పాట మెప్పించెదే. చీటికిన్ మాటికిన్ బోటి యామేటి యిచ్చోటికిన్ రాఁడు పాటించి. నీ పాటిపాటీనవేత్రల్ ధరిత్రీశుచిత్తంబు [3] మత్తంబుగాఁ జేయఁగాఁ జాలరే. ఏల రేలుంబగళ్ళున్ [4] విచారంబు? చాలింపవే. వారవేశ్యాభుజంగుండు గాఁడే; మహారాయవేశ్యాభుజంగుండు నిన్నేలయేలున్? పరస్త్రీలకున్ వేళ యీఁడెన్నఁడున్. [5] దత్తుఁ బాంచాలు భద్రున్ మరుం గూచిమారున్ వినం గోరవుం జీరవుం జేర పీరీతి నేనాతిచే వింటివే యింటి నీవంటి దీవెంటలం దంటవై [6] గెంటిపోఁ? దమ్మికంటీ,నినుంగంట యీవెంటకా?

ఉల్లార్పవలనిగాలి కొట్టుటచేత కదలునా. చిక్కఁడే = ఆరాజు పట్టువడనే పడఁడు. చొక్కఁడే = చొక్కనేచొక్కఁడు, మేధన్ = బుద్ధిచేత, మహావేధనైనన్ = మహాబ్రహ్మనైనన్, విరోధించి = పగపూని - పగపూనినచో, వాకట్టు. నీతిన్ = నీతిచేత, బలారాతిమంత్రిన్ = బృహస్పతిని, ప్రమోషించున్ = వంచించును. దత్తున్, పాంచాలున్, భద్రున్, మరున్, కూచిమారున్ - వీరు నాయకభేదములు.

ఏనాతిచే... గెంటిపోన్ = నీవంటిది యిట్టిపూనికలనుగొని దిట్టతనముతో పుట్టినింటిని ద్రోచి మఱియొకచోటికిఁ బోవుట నెవతిచే వింటివి - నీవంటి దానికడకు వెఱవారు రావలెనే కాని నీవై పోవుట తగదనుట. గొంటు

---

1. అ. వేధన్. క. వేధల్. 2. క. వివాదించి. జ. నిరోధించి. 3. గ. చ. మొత్తంబుగా. 4. అ. విచారింప. 5. వచ్చు పాంచాలు. 6. అ. గెంటిపోఁ జూచునే తమ్మి కంటీ నినుంగంటి నాహా కనుంగొంటి; గ. చ. జ. గెంటి.

హా! కనుంగొంటి నీగొంటు చెయ్దంబు. దైవంబు క్రేఁగంటి కే
నెంత కంటైతినో! జంట నింటింటికిన్ వెంటవెంటం బడన్ బంట
నే? దాఁట నింటికిన్, జెనంటీ! చిరంటీ గుణంబేటికే? మాయ
లాఁడే విభుం డైనఁ బోఁడే వినోదింప నీఁడే నిమగ్నుండు గాఁడే
మముం జేరనీఁడే నినుం జేరరాఁడే ప్రవేశింపరాదే ప్రమోహిం
పఁగాదే. ప్రవర్తింతు వెచ్చోట నచ్చోటి కేమేఁ బ్రియంబాడ
రామే నినుంబాయ లేమే. మహోపాయవై కన్యకా! ధన్యు
నన్యున్ మదిం గోరుమా, చేరుమా. చేరుమా కిష్టముల్. వీట
లేరేమగల్, చేరరారే నినుం గోరి తారే ²విహారేహులై గేహ
ళీవాటికిన్ మాటికిన్. వచ్చు నేవారి నీవారిఁగాఁ జూడవున్ గూ
డవున్. వారిజామోద! యీవార రామల్ మనోరాములన్
ఉత్తపోరాములంగాని నిక్కంపుఁ ³బోరాములం జేసి గారాము

చెయ్దంబు=దుడుకుచేష్ట, కంటుఐతినో = పగయైతినో, వెంటవెంటంబడన్ = అనుసరించి పోవుటకు, బంటనే= సేవకురాలినా, దాఁటనింటికిన్=ఇంటికడపనే దాఁటి యెఱుఁగను - ఇఁక నీకై దాఁటి వత్తునాయనుట. విభుండైనన్ = సింగభూపాలుఁడు నీకు భర్తయయ్యేనేని, పోఁడే = నిన్ను విడిచిపోవఁడు, వినోదింపనీఁడే = నిన్ను క్రీడించునట్లు చేయనీయఁడు, నిమగ్నుండుగాఁడే = మా మాయలందు మునుఁగఁడు. ప్రవేశింపరాదే=నీవున్నచోటును మాకుఁ జొర నలవిగాదు. ప్రవ...రామే=నీవున్నచోటికి ఈచోటివలెనే నీతోడ ఏమేని ప్రియములాడుటకు రాఁజాలము. వీట...విహారేహులై=మన పట్టణమందుఁ గల పురుషులు నీతోఁ గ్రీడింపగోరి తమంటనే నీయింటి వాకిటికి పలుమాఱు రారా. వారిజామోద=తామరవంటి వాసన గలదానా. ఈవార రామల్=ఈబోగము

పోఁ దమ్మికంటీ నినుంగంటి నీవెంటకా? హా కనుంగొంటి. 2. క. విహారేహవై. 3 అ. గారాములం జేసి రారాపులంజిక్కరే.

లం జిక్కిరే. చొక్కిరే. [1] వారు వారాదికృత్యంబులం జేయ వారక్రియల్ చెల్లవే. తల్లి రాజుల్ బహువ్యాజులే [2] భోజులే చంచలచ్చిత్తులే మత్తులే ప్రేరకాయత్తులే నూతనాసక్తులే లోభసంయుక్తులే దోషసంసిక్తులే రంధ్రసంపాదులే వీతమర్యాదులే. వారి సేవింపఁగా రాదులే, కాదులే, వాదులేలా, నవైలాలతా దేహ! సందేహమే దేహమేలే నలంపన్, నిలింపాంగనాభా! సునాభా! మదిన్ మానవే మానవేశాభిలాషంబులన్. నిన్ను లేమా! భరింపంగలేమా? కరంగింపలేమా [3] నరేశున్ జితశ్రీ

పడుచులు, రిత్త పోరాములన్=వట్టి కూరుములచేత నే, నిక్కంపు పోరాములన్=యథార్థమైన ప్రేమలను, గారాములన్=తమవలచినవారలందు-వారలకనుట. వారాదికృత్యంబులన్=భోగముతనము మొదలైనకార్యములను, రంధ్రసంపాదులే=తప్పులు కలిగించువారే. పోరామి=చెలిమి, నవఏలాలతాదేహ = క్రొత్త ఏలకి తీఁగవంటిదేహముగలదానా, నిలింపాంగనాభా=దేవతాస్త్రీకిసాటియైనదానా. మానవేశ అభిలాషంబులన్=రాజునందలి కోరికలను. జితశ్రీసురేశున్=గెలు

---

1. క. వీరు వారానివారాది కృత్యంబులం జెల్లువార క్రియల్ చెల్లవే. చ. వీరు వారానివారాధికృత్యంబులం బేరుదారా క్రియల్ చెల్లుటల్ మానవే. జ. వారకారాధి కృత్యంబులం జేయు వారక్రియల్ చెల్లవే; ట. వారు పోరాని కృత్యంబులన్ జేయువారాక్రియల్ చెల్లవే. ఠ. వారాతి కృ... వారక్రియల్; ఢ. వారు వారాధి కృ... వార క్రియల్. 2. ఇది. వ్రా. ప్ర. లేదు. 3. అ. నరేశున్ రతస్త్రీజితోద్దండ చండాహితా ఖర్వగర్వాంధ వేదండగండ స్థలీఖండితారాతి దండంబు గండంబుగా నుండు నమ్మండలేశున్ విరాజన్ముఖాంభోజు వాభోగినీరాజుతో నోజతో నీకుఁ బొత్తుండఁగాఁ బోలునే. నీకు మాదండనే దండమున్ జెల్లదే. చెల్లునే రాచదండంబు గండంపు దండంబుగా నిత్తుకోదండ విభ్రాజిత' ఇది వ్రాఁత ప్రతుల లేదు. అర్థసంగతియు నిందుఁగలుగదు.

సు రేశుఁ. గతి శ్రీజితోద్దండ వేదండ ! మాదాడ నేదండముం జెందదే. రాచదండంబు గండంబు పుండ్రేక్షు కోదండవిభ్రాజిత భ్రూయుగా! భూమిపాలావరోధంబు [1]లో సన్నిరోధంబు నీకుఁ మహాభద్రమా ? భద్రమాతంగకుంభ స్తనీ ! [2] కన్నవారంబుగా మాహితాదేశముల్ సేయఁగా మాకు ధర్మంబు. కామాశుగా లోకనా ! ఏల కామాతురత్వంబునుం జెంద, రామా! [3]భవత్సంగతిఁ మున్ను గామా, త్రిలోకాభిరామాంబరానేక హేమాదు

వఁబడిన శ్రీదేవేంద్రుఁడు గలవానిని - అట్టి మహాసంపన్నుని మనకు కరఁగించుట మిక్కిలియు కష్టమనుట. గతిశ్రీ...వేదండ=గమన సంపదచే (నడక పెంపుచే) గెలువఁబడిన మదపుటేనుఁగు గలదానా-మదపు టేనుఁగునడను గెలిచిన నడగలదానా యనుట. మాదండ...గండంబు=మాయొద్ద ఏదండమును అనఁగా ఆజ్ఞ మొదలగునవి గలుగదు ; రాజులవలని దండమో గండముసుమీ-వారియొద్ద అడఁగి మడఁగి మెలఁచుచు నుండవలయును; మాయొద్ద విచ్చలవిడిగా నేయడ్డులేక యుండవచ్చుననుట. ఇందు అచ్చుప్రతుల పాఠము అసంగతమును అతిదుష్టమును.

పుండ్రేక్షు...యుగా = చెఱకు విలువలె ప్రకాశించు బొమలజంట గలదానా, భూమిపాలా...సన్నిరోధంబు = రాజాంతఃపురములో అడఁపఁబడియుండుట. భద్ర... స్తనీ=భద్రగజముయొక్క కుంభములవంటి చన్నులుగలదానా. కన్నవారంబు...ధర్మంబు = నిన్నుఁగన్నట్టి బోగము వారముగాన హితములను ఆజ్ఞాపించుట మాకు ధర్మము. కామా...కనా = మరుతూపుల వంటి చూపులదానా. త్రిలోక...హేమాదులు = ముల్లోకములందు మిక్కిలి

---

1. అ. భూమిపాలావరోధంబులేలా నిరోధంబు నీకుఁ. 2. అ. కన్నవారన్న యాదేశముల్ సేయఁగా నీకు ధర్మంబె; గ.నీకు న్నపారంబుగా మాహితాదేశముల్ సేయఁగా మాకు ధర్మంబు. 3. ఇది. వ్రా. ప్ర. ల లేదు.

లుఁగా నీకు నీమా. కులోత్తంస! నే మాకులత్వంబునుం బొంద మా
మాట లేపాట వేమాటు లాలింపువారిఁ నిరీక్షింప కీమానవా
ధీశుపై మానసం బేల పట్టించెదే. ముద్దుపట్టీ, భవచ్చాతురిం బట్టి
సర్వజ్ఞ సింగ క్షమా నాథుఁ దప్పించి దర్పించి లోకత్రయిఁ నీకు
నర్పింతునే. మారునిం జారుఁ గావించి రప్పింతునే. బ్రాఁతియే
పైఁడి? నాపైఁడి! ఏపైఁడి లేదింటిలో? వింటివా రాచపో
రామి యిట్టట్టుఁ బోరామికిఁ మూలమే. మేలమే? [1] ఇందు
నవ్యారవిందాననా! ముందు విన్నాననే లాట కర్ణాట పాం
చాల బంగాళ చోళాది రాజన్య కన్యల్ వయోరూప ధన్యల్
సదాసక్తలై దాసి యున్నా రటే. రా రటే పాసి. తత్పాదరాజీ
వసందర్శ నారంభ సంరంభులై వీతహృద్దంభులై కుంభినీశుల్
బహూపాయనద్రవ్యహస్తుల్ [2] ప్రశస్తుల్ మహాభక్తి నక్తందివా

యొప్పిదములయిన వస్త్రములు మేలయినమైపూఁతలు బంగారు మొదలగు
వానిని, ఈమా=ఇయ్యమా, బ్రాఁతియేపైఁడి=బంగారు తక్కువా, నాపైఁడి=
నాబంగారూ, ఏపైఁడి=ఏబంగారు, రాచపోరామి=రాజునందలి మక్కువ, ఇట్ట
ట్టు పోరామికిఁ=తలఁచినయింటికిఁ బోరాకుండుటకు, మూలము=కారణము-
తలఁచిన యిండ్లకు బోను వలనుపడదనుట. ఇందు...ననా=చంద్రునివలె
క్రొత్తతామరవలె నున్న మొగముగలదానా, విన్నాననే = ముందు వినియు
న్నాను - లాట దేశాదుల రాజకన్యలు రాజును వరింపఁ గదిసియున్నారని విని
యున్నాననుట. రారటేపాసి=ఆకన్యలురాజును విడిచి రారఁట - అనఁగా
నీకు నవకాశము కలుగ నీయరనుట. వీతహృత్ దంభులై=మనస్సునందలి గర్వ
మును విడిచినవారై, కుంభినీశుల్=రాజులు, బహు ఉపాయన...స్తుల్ = పెక్కు
కానుకపదార్థములు గల చేతులుగలవారు. నక్తం దివంబుల్ = రేయుంబవళ్లు,

---

1. అ. ఇంత రవ్వేలనే యిందునవ్యారవిందాననా. 2. క. సురూప ప్రశస్తుల్.

బుల్ ప్రవేశించియున్నారు. కన్నారు విన్నారు లోకుల్. వరాలోక నీకేల లీలావకాశంబు సిద్ధించు? సిద్ధించెనా మన్మథాకారుతోఁ గూడి క్రీడింపఁగాఁ [1]బోలదే. వానివాణిన్ మహావాణి కాఁపున్నదే. మన్నదే రత్నగర్భంబుతో భూమి తద్బాహుపీఠిన్. దిశాకుంభి కుంభీన సాగేంద్ర కూర్మాదులంబాసి కూర్మిన్ విలోకంబులన్ లచ్చి వర్తించునే. దిక్కులందెల్లఁ గీర్తుల్ ప్రవర్తించునే. దుర్లభుండే! బహుప్రేయసీవల్లభుండే! [2]సదైకానుషంగంబు భంగంబు పణ్యాంగనాజాతికిన్. నీతికిం దప్పి తేఁజెప్పితిం గూన! సిద్ధంబు తద్ధాత మున్ వారభామాతనూజాతకున్ నేతగా మాతనుజ్జాత గావించె. [3]నిర్ణీతమే యేతదర్థంబు మర్యాద [4]నిమ్మేదినిన్

కన్నా...లోకుల్=జనులెల్ల దీనిని కని వినియున్నారు. లాటాది రాజకన్యలు కదిసి యున్నారు. నానారాజులు వేచియున్నారు. కనుక నీకవకాశము గలుగదు. ఒకవేళఁ గలిగినను ఆరాజు నొద్దనే, వాణి, భూమి, లక్ష్మి, కీర్తి యను కాంతలున్నారు కాన నీ కవకాశ ప్రసక్తియె కలుగదనుచున్నది. దిశా...దులన్=దిగ్గజములు ఆదిశేషుఁడు కులపర్వతములు ఆదికూర్మము మొదలగు వానిని, ఆలోకంబులన్=చూపులందు. వాణిని వాక్కునను, భూమిని బాహువులందు,లక్ష్మిని చూపులందును, కీర్తిని దిక్కులందును జెప్పుట ప్రకటము. ప్రేయసీ=ప్రియురాండ్రు, సదా ఏక అనుషంగంబు=ఎప్పుడును ఒక్కనితోనే కూడియుండుట. పణ్యాంగనాజాతికిన్=బోగము కులమునకు, భంగంబు=చెఱుపు,

తత్ ధాత...=ఆబ్రహ్మ బోగముదాని కూఁతునకు భర్తగా తల్లిని పుట్టినదానిని జేసినాఁడు. నేత్రి యనుటకు నేత యని మహద్వివక్ష. నేతృ సాదృ

1. అ. బోలదే పోలినన్ వాని వాణిన్. 2. క. తదేకాను షంగంబు. 3. అ. గ. నిర్ణేతర్యై. 4. అ. నీమీఁద నున్మాదమే నాదిమై నుండి లేదా ప్రయోగింపఁగాఁ గామశాస్త్రి. క.మీ మేదినీ వాదమే మాదినుండిన్ బ్రయోగింతు నేవాదినే; గ. గా మేదినిన్...గింతు నేవాదినై; చ.నీవేది నీవాదమే

వారమే నాదినుండిం బ్రయోగింతు నే దాదిన్నై. కామశాస్త్రాది విద్యాసమేతక్ భవన్మాత నుద్దామమాయాప్రభూతక్ గురంగీ విలోకా నిరంగీకృతుల్ మాని నామాట నీమాటు పాటింపవే. నందనీ! నిందనీయంబు గాదే. మహానందనీయంబుఁ జిత్తంబు లోనందనీవే. జనానందనీయా! కఠోరాచలవ్రాత కాఠిన్యముక్ డింప, రత్నాకరశ్రేణిలోఁతుక్ నివేదింప, విత్తేశు గేహంబు నుక్ రిత్తసేయక్, జగచ్చక్షువుం గన్నుమూయక్, సదాగామి నాఁకట్ట్ర,నుద్యద్భుజంగావలింబట్ట, వారాంగనాజాతికిక్ న్యాయ

శ్యవివక్షాపరము. నిర్ణీత...దాదిన్నై=ఈవిషయము బ్రహ్మచేత నిష్కర్షింపఁబడి నదికాన భూమియం దీభోగముతనమును నేను మొదటినుండియు ప్రయోగిం చుచున్నాను. ఉద్దా...భూతక్=బెట్టిదమైన మాయలచేత అధికురాలైన దానను-తల్లి యిట తన యతిశయమును చెప్పుకొనుట కూఁతురు తన్ను నలక్ష్య పెట్టకుండుటకై, కురంగీవిలోకా=ఆఁడుజింక చూపులదానా! నిరం...తుల్= అంగీకారము లేకపోవుటలను, నిందనీయంబు = (నామాట) నిందింపఁదగినది. కఠోరా...డింపక్ = గడుసైన కొండలసమూహములయొక్క కఠినత్వమును తీసివైచుటకు-అంతటి కఠినుల మనసులనైనను కరఁగించుట కనుట. రత్నా కర శ్రేణిలోఁతుక్ నివేదింపక్=సముద్ర సమూహములోఁతును తెలుపుటకు- అంతటి గంభీరులగు వారినుండి లోనిభావమర్మములను వెలువఱుచుట కనుట. విత్తేశు...సేయక్ = కుబేరుని గృహమునైనను శూన్యము గావింపఁగా - అంతటి ధనికులనైను కడు దరిద్రులను గావించుట కనుట, జగచ్చక్షువుక్ కన్నుమూయక్=సూర్యునినైతము కన్నుఁ బ్రాముటకనుట. ఇట జగచ్చక్షు పదము సాభిప్రాయము. లోకమునకెల్ల కన్నయిన వానినే కనుఁబ్రామువో సామాన్యజనుల నట్లు సేయుట చెప్పవలయునా యనుట. సదాగామిక్ = గాలిని, అఁకట్టక్=కదలనీక బంధించుటకును - అట్టి నిరంకుశ విహారులను

నాది...గింతు నేఁడాదినే; జ. మేదీనికిక్ వాదమేనాది...గింతు వేదాదినే.

మే. మామకన్యాయసంపన్నవై, పన్ని యోకన్య నీవన్యులన్ జారసంపన్నులన్ భిన్నులన్ ఖిన్నులన్ జేసి [1] మన్మందిరాళిందభూమండలాసన్నులం జేయుమీ. రాచబిడ్డేటికే బిడ్డ! వాచాటతల్ సాఁగవే. సాఁగినన్ నీకు జూదంబులా, కాక కేళీవినోదంబులా, గద్య పద్యానువాదంబులా, మాళవీముఖ్యరాగానుగానంబులా, దండలాస్యాది నృత్యావధానంబులా, ఇంద్రజాలాది మాయా విధానంబులా, వశ్యమంత్ర ప్రయోగోపసంహార విద్యావిచారంబులా, మందిరారామ వాటీలతాజాల మూలాభిషేక ప్రచారంబులా, హేమడోలావరోహంబులా, [2] నీరజావాసవీచీ సమూహావగాహంబులా, బంధుగేహా-

---

నై తము నిలువరించుట కనుట, భుజంగ=సర్పములు, అంతటి క్రూరులనైన లోకువ గావించుకొనుటకు.

మామకన్యాయసంపన్నవై = నేను జెప్పెడి న్యాయములు గలదానవై. మన్మ...సంపన్నులన్=నాయింటిముంగిట నేలపట్టుల దగ్గతినవారిని - లేక ఇందిరా సుందరత్వంబును=లక్ష్మిచేత చెలువై యుండుటను.

వాచాటతల్=మాటకారితనములు, రాజునొద్ద మాటలు పెక్కుపనికి రావనుట. పాటలామోద = మంకెన పూవాసనగలదానా, రాజ ఉపకంఠ అటనంబుల్=రాజు సమీపమున తిరుగుటలు, జూదంబులా=జూదములు మొదలైన వినోదకృత్యములుగా వనుట. ఆరామ...చారంబులా = పూఁదోఁట పట్టునందలి తీఁగ గుంపుల వేళ్లకు నీళ్లుపోయు తిరుగుటలా, హేమడోలావరోహంబులా=బంగారు ఉయ్యాలల నెక్కుటలా, నీరజా...గాహంబులా = తమ్మి కొలఁకుల సమూహములందలి అలల గుంపులందలి క్రుంకుటలా, రాజ...

---

1. అ. మన్మందిరం బిందిరాసుందరత్వంబునుం బొంద నానందముం జేయుమా. 2. అ. కాకకేళీ సరోవ్యూహవీచీ.

ప్రవేశంబులా, రాజహంసావళీ మందయానోపదేశంబులా, నీల
కంఠావళీ నృత్యశిక్షావిశేషంబులా, కాముకవ్రాతచిత్త ప్రమో
షంబులా,బొమ్మరిండ్లాటలా, పాటలా, పాటలామోద,రాజోప
కంఠాటనంబుల్ కఠోరాసిధారావలేహంబులే, శార్కరాంభోవ
గాహంబులే, సింహయోగంబులే, సర్పవల్మీక భోగంబులే, శైల
శృంగాగ్రవీథీ విహారావధానంబులే, తుంగతాళాగ్రకోటీతప
స్సంవిధానంబులే, మత్తశార్దూలకుంజ ప్రచారంబులే, సింధు
మధ్యప్రతారంబులే, గంధశుండాల శుండావినోదంబులే, సప్ర
మాదంబులే, కొమ్మ, మా కొమ్మదే రాచసఖ్యం బసౌఖ్యంబు
మే మొల్ల, మే మొల్లముల్ మాకులాభంబులే? డింభ! కే వేళ
నెమ్మోము సొంపారు, నే వేళఁ బాలిండ్లు పెంపారు, నే వేళ ఫాలం
బునం గుంతలశ్రేణు లల్లాడు, నే వేళ మైదీఁగయుక్కీడు, నే వేళ

శంబులా=రాయంచలకు మెల్లనినడ కఱపుటలా. ఇట్టి వినోదములు కావు.మఱి,
కఠో...హంబులే=వాఁడి కత్తి వాదరను నాకుటలు - అంత అపాయకర
మైనవి. శార్కరాంభోవగాహంబులా= మొరముగలనీటం గ్రుంకుటలు. సింహ
యోగంబులే=సింగములతోడి కూడికలు - అంతటి భయంకరములైన కనుట.
ఇట్లే మీఁద నెల్లఁ దెలియునది. సర్ప...గంబులే=పాపపుట్టలోని సుఖాను
భవములు, శైల...ధానంబులే = కొండ కొమ్ములయందు విహరించుటలు,
తుంగ...నంబులే=పొడవులయిన తాటిచెట్లకొనలందు తపస్సు సేయుటలు,
మత్త...ప్రచారంబులే=మత్తిల్లిన బెబ్బులియున్న పొదరింటను తిరుగుటలు.
సిం...తారంబులే=ఏటినడుమును దాఁటుటలు, గంధ...మనోరంబులే = గంధ
గజముయొక్క తొండమును బట్టికొని వేడుకలాడుటలు,మాకు ఒమ్మదే=మాకు
సరిపడదు. రాచసఖ్యంబు అసౌఖ్యంబు = రాజుతోడి చెలిమి సుఖముగాదు.

శాయాస మున్నాడు నంచుం బ్రతీక్షింప [1] నీ వంతవై యింత వై నేఁడు భూపాలుపాలై ప్రవర్తించుచోఁ గంబుకంఠీ, భవద్దర్శనోత్కంఠతన్ రాజగేహోపకంఠంబులన్ వచ్చునీవారి వారింతురే వారి దౌవారికుల్ వారధర్మంబు వారంచు దుర్వారులై. తన్మహాగేహ నిర్యూహ సేవారతాయాత భూపాలక వ్రాత వేదండ గండస్థలీ నిస్సర ద్దానధారావళీ జాతజంబాల సంఘంబు దుర్లంఘనీయంబు మాకున్, మహాదుర్గమం బే చొరన్ నిర్గమింపన్. మహోత్సాహవై వత్స! మత్సాహచర్యంబు కార్యంబుగై కొందు రమ్మంచు లెమ్మంచు [2] వల్లించు తల్లిన్ ధనాదాన

—* వారకన్య తల్లి పల్కు నిరాకరించుట. *—

విద్యామతల్లిన్ విటస్వాంతభల్లిన్ నిరూపించి కోపించి బుద్ధిం బ్రదీపించి 'అమ్మా! [3] వినొన్నొల్లఁబోమ్మా, విచారించుకొమ్మా,

---

ఏ మొల్లముల్=ఏధనము మొత్తములును, ఒల్లమనుట, భవద్దర్శనోత్కంఠతన్= నిన్ను చూడవలయు ననుతమిచేత, రాజగేహ ఉపకంఠములన్=రాజగృహ సమీప ప్రదేశములను, వారి, దౌవారికుల్=ద్వారపాలకులు, వారధర్మంబు వారంచున్=బోగముప్రవృత్తి వారని, తన్మహా...దుర్లంఘనీయంబు=ఆతని నగరి పెద్ద వాకిళ్ల గుంపులయందు కొలుచునాసక్తితో వచ్చిన రాజసమూహముల యేనుంగుల చెక్కుటి పట్టులనుండి తొరఁగుచున్న దాన ధారల సమూహముచే పుట్టిన రొంపిగుంపు గడచిపోవఁ గష్టమైనది.

ధనాదాన...మతల్లిన్=ధనములను తీయువిద్యయందు మేటిదైనదానిని, విటస్వాంతభల్లిన్=విటకాండ్ర మనస్సులకు బల్లెమైనదానిని, సన్మానువంబు=

---

1. అ. నీవింతవై వింతలేన్నెనిఁ గల్పించెదే. క. యింత దీవింతయై నేఁడు నాసింగ భూపాలుపాలై. 2. అ. బోధించుతల్లిన్. 3. వినం జూడనే వొల్లఁబోమ్మా; ద్రుతద్విత్వ భయమున నీపాఠము పెట్టఁబడినది.

భవన్నీతి దుర్నీతి, సన్మానుషం బింతయుఁ లేని దుర్మానవ శ్రేణి నీవేల యీవేల భూషించెదే? ఏమిభాషించెదే? ఏలనన్నుం బ్రమోహించెదే. రాయ చౌహత్తమల్లుఁ వధూటీ సరోజాత భల్లుఁ మహారాజ వేశ్యాభుజంగుఁ హాయానేక వ్రగామ హేమాది నానామహాదాన చంగుఁ వధూలోకపాంచాలు సర్వజ్ఞ సింగక్షమాపాలుఁ గైకొంట తప్పే? కకుప్పాలసంకాశుఁడే. వాని యొప్పుల్ సతుల్ చెప్ప రే? ఏలనొప్పింప? మాతల్ తనూజాతలఁ జాతవిత్తాశలై యాశలం బేశలత్వంబు లే కర్మిలింబాపి నారోటు? రారోటు రక్షారతిఁ? గోర్కు లీరోటు? నీవింత సెగ్గింప నెగ్గేమి గావించితిఁ. లోకనిర్మాత నిర్మాతగాఁ జేయ కేలా సదుర్మాతఁ గావించె! విజ్ఞాతయోషా మనోవృత్త సంఘాతవుఁ, మాతవుఁ, గామసిద్ధాంత విఖ్యాతవుఁ, జూడ నేతద్దురాలాపముల్ చిత్తసంతాపముల్ గాఁ బ్రయోగింతు రే? కూఁతుఁ జింతానదిఁ ముంతు రే? పిన్ననాఁ డెల్ల నాఁ డెవ్వరింగోరవే, చేరవే? మున్ను రంభోర్వశీమేనకాదుల్ సుకందర్ప సిద్ధాంత వేదుల్ వశీకార విద్యాధురీణుల్ ప్రవీణుల్ వరశ్రేణి నూహింపరే! చూచి మోహింపరే! వార లూహింపరే నీతులఁ?

పౌరుషము, దుర్మానవశ్రేణి=చెడుపురుషుల సమూహమును.

కకుబ్పాల సంకాశుఁడు=దిక్పాలురం బోలినవాఁడు, మాతల్...లీరోటు=తల్లులు ధనమునం దాశ పుట్టినవారై తమకూఁతుండ్ర యాశలను మెత్తఁదనమును మాని పోఁగొట్టినారా, రక్షించు నాసక్తితో వారికడకు రారా, కోరినకోర్కు లీరా యనుట. లోకనిర్మాత = బ్రహ్మ, నిర్మాత = తల్లిలేకుండునట్లుగా, విజ్ఞాత...ఘాతవుఁ=స్త్రీలమనో వ్యాపారముల నెల్లఁ

నిర్దయాలాపవై పాపవై పాపవేలా మనోజవ్యథన్ ? నిన్ను
నేమందు, నేమందులన్ మానదే [1] మాన సత్త్వంబు. చింతిం
పు మవ్వా ! విభుండేమి దవ్వా ? ఎఱింగించి రప్పించెదో,
కాక, కామానలజ్వాలలన్ నన్ను నొప్పించెదో ! ఇంత [2] అం
తేల నీకుం గొఱంతేలసద్ద్రివ్యముల్. తల్లి నే నెల్లవేళన్ మనో
జాగ్ని చేఁ [3] గంది లోఁ గుందఁగా మ్రంద, నీమందటల్ చాలు
ముం దేటికిం గంటివే ? కెంటసం బేల ఘంటాభవై మ్రోసెదే?
అన్యకుం గన్యఁగానైతి. ఉద్దామశృంగారుపై దీనమందారు
పై భూమిభృద్రాయగోపాళుపైఁ గామినీలోలుపై రాయ
శుండాలహర్యక్షుపై రాయకందర్ప ఫాలాక్షుపై రాయగో
పాంగనాబృందగోవిందుపై సంతతానందుపైఁ బోచమాంబాల
సద్గర్భ సంజాతుపై లోకవిఖ్యాతుపైఁ బాదపీఠాంకితాగాతి
భూపావళీఫాలుపై, సింగభూపాలుపై వ్రాలి, నాచిత్త మున్మ
త్తమై సోలి, కామానలాయత్తమై రాను తేరాదు. నే నామ
థుం డైన గౌరీవరుండైన వాణీధరుండైన లక్ష్మీవిభుండైన

డెలిసినదానవు. మానసత్త్వంబు=మానముయొక్క బలిమి, నీచేతి మందటల్=
నీవలని పోరులు, కెంటసము=రచ్చ, ఘంటాభవై మ్రోసెదే = పెద్దగంటవలె
అఱచెదవే, అన్యకున్ కన్యగానైతి=మఱొక్కతికి కూఁతురుగాఁ బుట్టనైతి
రాయ...ర్యక్షుఁడు=రాజులనెడి ఏనుఁగులకు సింగమైనవాఁడు, రాయ...
లాక్షుఁడు=రాజులనెడు మన్మథులకు శివుఁడైనవాఁడు, పాద...ఫాలుపైన్=
పాద పీఠముచేత గుఱుతిడఁబడ్డ రాజసమూహముల నొసళ్లుగలవానిపై-రాజు

---

1. అ. మానసత్త్వంబు, గ. జ. మానదర్పంబు. 2. అ. కంటేల నీకుం
గొఱంతేల నీకుం బరిహాసముల్ చెల్లవే తల్లి. 3. అ. గుందెదన్ నాకు నీచేతి
మండాటముల్ చాలు ముం.

దేవప్రభుండైన నన్యూఁ మదిం గోరఁగా నొల్లనే. ఉల్లసత్ఫు
ల్లమందార రాజన్మరందంబు నందంబునం గ్రోలు మత్తాళి
దుత్తూరముం గోరునే? హేమరాజీవరాజీరజోరాజితాకాశ
గంగానదీలోల కల్లోల డోలాచల ద్రాజహంసంబు శైవాల
జంబాల గండూపదీభేకభేకీ ఘలీ సంకులాసార కాసారముం
జేరునే? మండితాఖండలానీత జీమూత నిర్యత్పయోధారలం
ద్రావుసారంగి కుంభాంతరాంభఃప్రపూరంబులం ద్రావునే?
మాధవోజ్జాత చూతాంకురస్వాదలీలాలసత్కోకిలేంద్రంబు
ఝిల్లీరవక్రూర భల్లాతకీశాఖకుం బోవునే? సింగభూపాల
బాహా పరీరంభ సంరంభ సంజాత సంతోషముం గోరు యో
షాశిరోరత్న మాశించునే నీచసంభోగ మంబా! కుతర్కా
వలంబా! చలంబా! విలంబానులాపంబులన్ బాలసూర్యా
భునిం బాయనాడన్. పురోభాగినీ! భోగినీరాజుకంటెన్ మహా
భాగు, నాభాగ సౌభాగ్య శోభాగరిష్ఠున్, వరిష్ఠుం బ్రవేశించి

లతని పాదపీఠమునకు ఫాలముసోఁక మ్రొక్కెదురనుట, ఉల్ల...రందంబు=
ఒప్పుచున్నదై విరిసిన కల్పవృక్షపు ఒప్పిదమైన పూఁదేనెను, మత్తాళి=గండు
తుమ్మెద, దుత్తూరమున్=ఉమ్మెత్త, హేమ...హంసంబు=బంగారు తామ
రల పంక్తుల పుప్పొడిచేత ఒప్పుచున్న ఆకాశగంగానదియందు చలించుచున్న
అల లనెడు ఉయ్యేలలం దాడుచున్న రాయంచ, శైవాల...సారమున్=ప్రాఁ
చిత్తీఁగలు, రొంపి, ఆఁడుఎఱ్ఱలు, కప్పలు, ఆఁడుకప్పలు, ఆఁడుతాఁబేళ్లు వీని
చేత నెరసినదై సారములేని కొలంకును. మండి...సారంగి=అలంకృతమైన యిం
ద్రునిచేతఁదేఁబడిన మబ్బులనుండి వెడలుచున్న జలధారలను ద్రావుచాతకము,
కుంభా..రంబుల్=కుండలోని నీళ్లముంపులను. మాధవ...ద్రంబు=వసంతర్తువున
పుట్టిన మావిచిగురును మెసవు వేడుకచేత ఒప్పుచున్న మేటికోకిల. ఝిల్లీ...
శాఖకున్=జిలకోడికూఁతచే గడుసైన జీఁడిచెట్టునకు, నాభాగ...గరిష్ఠున్=

నీతిం బ్రకాశించి, నృత్తావధానంబులన్ మంజుగానంబులన్ జిత్తమార్జింతునే. విత్తముల్ లేమి వర్జింతునే. [2] ఎట్టిదిన్ విత్తమే రిత్తమై యేటికే? [3] నిత్యదంభా! దురారంభయుక్తిం [4] బ్రమోహింప విద్వేషినే? ఏలనే గోలనే, బాలనే, మానలేనే నరాధీశచూడామణిన్, వారకన్యా జనగ్రామణీ, పాపజాతీ! భవజ్జాతి దుర్జాతి పొ'మ్మంచు 'లె'మ్మంచు 'నో చెల్లనేఁజెల్ల రే చెర్లగోత్రోద్భవుల్ మానలే' నంచు 'నాయన్నలా, యన్యులం జేరఁబో'నంచు హృద్భల్లితో వక్రవాగ్భల్లితోఁ దల్లితో మాటఁ జాలించి ధైర్యంబు గీలించి సంజాత శాతోదరిన్ సోదరిం జూచి.

—* వారకన్య సోదరిని దనవెత దీర్ప వేఁడుట. *—

'అక్కా! ప్రసూనాస్త్రధిక్కారముం జూచితే నేఁడు రాకేందు రాకం [5] దురాకంపముం బొందె డెందంబు. [6] చైతన్య సంచారిణియై కీలియై గాలి యేతెంచె. కోదండియై, తూణియై, బాణియై, కంపితప్రాణియై, కామురాతి తోఁతెంచె. వాసంతవేళా

నాభాగునివంటి చక్కఁదనపు పెంపుచేత మిక్కిలి గొప్పవాఁడు.

ప్రసూనాస్త్రి=మన్మథుని, రాకేందు రాకన్=రాకాచంద్రుని వచ్చుట చేత, చైతన్య సంచారిణియై=ప్రాణములను మిక్కిలి చలింపఁజేయునదియై, కీలియై=అగ్నియై, కోదండియై=విలుకాఁడై, దండియై=నేర్పరియై, తూణియై=అమ్ముల పొదిగలవాఁడై, బాణియై=బాణములుగలవాఁడై, కామురాతి=మన్మథుఁడు, వాసం...వళిన్=వసంత ఋతువు పెంపునకు పట్టయిన తియ్యమామిడి

---

1. అ. నే నుపార్జింతునే విత్తముల్ నే విసర్జింతునే. గ. చ. నేను పార్జింతునే విత్తముల్ నే వివర్జింతునే. 2. ఏటికే విత్త మింకేటికే. 3. అ. నిత్యదంభా నిరాలాపదంభా నిరాలాపయుక్తిన్. 4. అ. ప్రలంభింప. 5. క. దురాస్కందపుం. 6. అ. చైతన్య సంచారిణియై మారియై కీలియై గాలియేతెంచె.

రమాకంద మాకందశాఖావళిం గోకిలారావకోలాహలంబుల్
విటస్వాంతహాలాహలంబుల్ దిశల్ మించి యేతెంచెనే. నేఁడు
బాలామనోరంతుతోఁ గంతుతో, సింగభూమీశుతో, భోగదే
వేశుతో, నన్ను వేదింపవే. కాము సంతాపమున్ డింపవే. డింపి

—*వారకన్యసోదరి దానివలపును సింగరాజునకుఁ దెలిపి కావవేఁడుట.*—

పుణ్యంబునం బోఁగదే, రాఁగదే, లేగదే, వేగదే' యంచుఁ జింతిం
చు నాత్మానుజాతం దనూజాతశంకాసమేతం గృశీభూతఁ గన్గొంచు
'బాలా! లలాటాక్షు సేవింపుమీ, రాహు భావింపుమీ, శేష
భోగిం బ్రకర్షింపుమీ, చంపకశ్రేణి వర్షింపుమీ' యంచు భీతిన్
నివారించి నీతిన్ విచారించి యారామ యారామసౌధాంత రా
ళస్థలిన్ [1]రత్నాగారవేదిన్ మణిస్వర్ణ పర్యంకికా భాసమా
నున్, మనోభూసమానున్, ఘనున్, రావుసింగక్షమానాథ
పౌత్రున్, సమీచీన రేచెర్ల గోత్రాంబు సంజాతమిత్రున్, మ
హోదారచారిత్రు, సర్వజ్ఞసింగోర్వరాధ్యక్షు నీక్షించి దండప్ర
ణామంబు సాపేక్షఁ గావించి హస్తాబ్జముల్ మోడ్చి 'దేవా!
భవన్న్యస్త సౌజన్య ధన్యన్, జగన్మాన్యఁ, గన్యన్, నిరన్యాంకపీ

కొమ్మలయందు, విటస్వాంత హాలాహలంబుల్=విటకాండ్ర మనస్సులకు కాలకూట విషములు, భోగదేవేశుతోన్ = భోగమందు ఇంద్రుఁడైనవానితో. లలాటాక్షు...వర్షింపుమా=ముందు చెప్పిన మన్మథ మలయమారుత చంద్రభ్రమ రాదులకు విరోధులుగా శివ, శేష, రాహు, చంపకములను జెప్పుట తెలియునది. మణి...విరాజున్=రతనాల బంగారు మంచమునందు ప్రకాశించుచున్నవానిని, మనోభూసమానున్=మన్మథునకు సాటియైనవానిని, నిరన్యాంక పీఠాధిరోహన్=మఱియొకనితోడ అనెడి పీఁట నెక్కనట్టిది. నిరన్య ఉప

---

1. చ. మంత్రణాగారవేదిన్.

కాధిరోహాన్, నిరన్యోపగూహాన్, నిరన్యాభిలాషన్, నిరన్యాభిభాషన్, నిరన్యావకాశన్, నిరన్యప్రకాశన్, ప్రసూలోచనక్షిప్తబాష్పాంబుపూరన్, మనోజాతబాణావళీ శంకితప్రాణభారన్, సఖీమానసన్యస్త చింతాసమూహాన్, [1]భగిన్యంక సం

— * సింగరాజు వారకన్యను జేపట్టి భోగినిఁగాఁ జేయుట. * —

ప్రాపితానేకదేహాన్, భవద్వైభవాకృష్టచిత్తన్ బరాయత్త వృత్తన్ గృపం జూడు' మంచుం బ్రశంసింప నాభోగదేవేంద్రుఁ డా సత్యభాషా హరిశ్చంద్రుఁ డా కామినీ లోకపాంచాలుఁ డా సింగభూపాలుఁ డా బాల నా బాలశీతాంశుఫాలన్, సరోజాతహస్తన్, ప్రశస్తన్, శుకాధీశవాణిన్, లసన్నీలవేణిన్, మృగేంద్రావలగ్నన్, మనోజాగ్నిమగ్నన్, దయాదృష్టి రావించి భావించి నెయ్యంబుగావించి బాహాపరీరంభసంరంభనిర్ముక్త సంతాపఁ గావించి కందర్పకేళిన్ వినోదించి సద్భోగినింగాఁ

గూహాన్ = మఱొక్కరి కౌఁగిలిలేనిది. నిరన్యాభిలాషన్ = అన్యమందు కోర్కెలేనిది. నిరన్యాభిభాషన్ = మఱియొకరితోడి మాటలులేనిది. నిరన్య అవకాశన్ = మఱొక్కరికి ఎడమిచ్చుటలేనిది. నిరన్య ప్రకాశన్ = మఱియొకరికి తెలియఁబడనిది - మఱొకరి కంటనుగూడఁ బడనిదనుట. ప్రసూ...పూరన్ = తల్లి కన్నులనుండి తొరుఁగుచున్న కన్నీటిముంపుగలది. మనో...భారన్ = మన్మథుని బాణసమూహముచేత సందేహింపఁబడిన ప్రాణముల మోచుట గలది. సఖీ...సమూహాన్ = చెలికత్తెల మనస్సులం దుంచిన చింతల గుంపులు గలది-దానివెతకు దాని చెలికత్తెలు సై తము చింతలఁ గుందుచున్నారనుట. భగి... గూహాన్ = అక్కయొడిని పొందింపఁబడిన దేహమంతయుఁగలది. (పాఠాం)

1. క. భగిన్యంగనాప్రాపితానేక దాహాన్; గ. భగిన్యంగ నాప్రాపితాన్యోపగూహాన్.

[1] ప్రసాదించి తన్మాత నుద్యద్గజారూఢఁ జేయించి విఖ్యాతి ప్రేమాయించి [2] యిష్టంబు లిప్పించి యొప్పింగడున్.

ఉ. పండిత[3]కీర్తనీయుఁ డగుబమ్మెరపోతన యాసుధాంశుమా
ర్తాండకులాచలాంబునిధితారకమై విలసిల్ల భోగినీ
దండకముఁ రచించె బహుదానవిహార్తకు రావుసింగభూ
మండలభర్తకుఁ విమతమానవనాథమదాపహర్తకున్.

శ్రీ కృ ష్ణా ర్ప ణ మ స్తు.

భోగినీదండకము

...సంపూర్ణము.

అక్క-చేత పొందింపఁబడిన తన కౌఁగిలిగలది-అక్క- కౌఁగిలించుకొని తన యొ డియం దిడుకొన్నదనుట-అంతటి అవయవ దౌర్బల్యము సూచితము. ఘోషో... సంతాపకఁ = చేతుల కౌఁగిలి సంబరముచే వీడిన సంతాపముగలది. భోగినీ పట్టముఁ=భోగినియను పేరును, పట్టపుదేవి కాక రాజుభోగార్థమై యంతః పురమునం దుండుస్త్రీకి భోగిని యని పేరు.

---

1. అ. సద్భోగినీపట్టముం దిట్ట మౌనట్టుగావే ప్రసాదించి. 2. అ. గావిం చి యొప్పించె నీభోగినీదండకం బిద్ధరామండలం బందుఁ జెల్వొంది యాచంద్ర తారార్కమై యొప్పుతఁ. ఇఁది మీఁదిపద్యమునఁ జెప్పఁబడుటచే నిట ప్రక్షిప్తమే కానోపు. 3. క. మాననీయుఁడగు బమ్మెర. జ. నీతికోవిదుఁడు బమ్మెర.

Anandasrama Series of Telugu Publications.

ఆనందాశ్రమ గ్రంథరత్నమాల.

	ప్రతి ౧-కి వెల రు.	అ.
శ్రీమదాంధ్రభాగవతము-కాలికోబైండు దళసరికాగితములు	4	0
డిటో డిటో డిటో రెండుసంపుటములు	4	12
డిటో మిక్కిలి దళసరికాగితములు రెండుసంపుటములు	5	8

☞ ఈ క్రొత్తకూర్పునందు నానాదేశములనుండి రప్పింపఁబడిన ప్రాఁతవ్రాఁతప్రతులయందలి పాఠభేదములను అధికపాఠములను జేర్చి ముద్రింపించి యున్నాము.

	రు.	అ.
శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము, కాలికోబైండు గిల్టుపేరు దళసరి కాగితములు ఆదిసభాపర్వములు	1	12
డిటో ఆరణ్యపర్వము	1	12
డిటో విరాటోద్యోగపర్వములు	1	12
డిటో భీష్మద్రోణపర్వములు	1	12
డిటో కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ పర్వములు	1	12
డిటో శాంతిపర్వము	1	12
డిటో -అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల,మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణ పర్వములు ఒకసంపుటముగా	1	12
డిటో ఆదిపంచకము, (ఆదిపర్వము మొదలు ఉద్యోగపర్వము వఱకు)	5	0
డిటో భీష్మషట్కము (భీష్మపర్వము మొదలు స్త్రీపర్వము వఱకు)	3	4
డిటో శాంతిసప్తకము (శాంతిపర్వము మొదలు స్వర్గారోహణ పర్వమువఱకు)	3	4
అమరకోశము-త్రికాండము సటీకము ఇంగ్లీషు అర్థముతో	1	4

ఉత్తరరామాయణము - కంకంటి పాపరాజప్రణీతము-దళసరి కాగితములు కాలికోబైండు	1	8
డిటో మిక్కిలి దళసరికాగితములు గిల్టుపేరు	2	8
మనుచరిత్రము-సటీకము. కాలికోబైండు దళసరికాగితములు	1	8
డిటో గిల్టుపేరు మిక్కిలి దళసరికాగితములు	2	8
భర్తృహరి సుభాషితము-నీతి శృంగారవైరాగ్య శతకములు, శ్లోకములకు ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యములతోను, ఏనుఁగు లక్ష్మణకవికృతాంధ్రపద్యములతోను. కాలికోబైండు గిల్టుపేరు మిక్కిలి దళసరికాగితములు	2	0
శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము- మూఁడాశ్వాసములు-ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవిశేషార్థములతోను, ఆంధ్రపద్యములతోను, కాలికోబైండు గిల్టుపేరు	1	8
రాఘవపాండవీయము - టీకాతాత్పర్యసహితము కాలికోబైండు	1	8
డిటో గిల్టుపేరు (లైబ్రెరికూర్పు)	2	0
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము-ద్విపద - గౌరనమంత్రిప్రణీతము. అతిప్రౌఢమును సలక్షణమును రసవంతమునైన కావ్యము. ఇందు సొబగైనస్వభావోక్తులును జాతీయములును ముద్దుగులుకుచుండును. టిప్పణసహితముగా కాలికోబైండు	1	0
భాస్కరరామాయణము-పాఠాంతరములతోను, ప్రాఁతప్రాఁతప్రతులం దగపడు రసవంతములైన అనేకనూతనపద్యములతోను చిత్రపటములతోను, దళసరికాగితములు	2	8
డిటో మిక్కిలి దళసరికాగితములు గిల్టుపేరు	3	8
భోగినీదండకము-టీకాపాఠాంతరములతో	0	3
పారిజాతాపహరణము-పాఠాంతరాదులతో	0	8
నలచరిత్రము ద్విపదకావ్యము కఠినపదములకు టిప్పణముతో	0	10
బాలభాగవతము-ద్విపదకావ్యము. పటములతో	0	12
ఆంధ్రనిఘంటుత్రయము - (ఆంధ్రనామసంగ్రహము ఆంధ్రనామశేషము సాంబనిఘంటువు) సటీకము, దళసరి కాగితములు కాలికోబైండు	0	12
డిటో డిటో అట్టబైండు	0	10

ఆంధ్రవ్యాకరణసంగ్రహము, దళసరికాగితములు	0	6
గజేంద్రమోక్షణము, సటీకాతాత్పర్యము, కాలికోబైండు	0	8
డిటో డిటో అట్టబైండు	0	6
రుక్మిణీకల్యాణము-సటీకాతాత్పర్యము, కాలికోబైండు	0	8
డిటో డిటో అట్టబైండు	0	6
బిల్హణీయము-పద్యకావ్యము-కాలికోబైండు దళసరికాగితములు	0	8
డిటో డిటో అట్టబైండు	0	6
సుమతిశతకము-టీకాతాత్పర్యసహితము, దళసరికాగితములు	0	2
దాశరథిశతకము డిటో	0	4
శ్రీవేంకటేశ్వరశతకము డిటో	0	2
కుమారీశతకము డిటో	0	2
భాస్కరశతకము డిటో	0	4
మానసబోధశతకము డిటో	0	3
నృసింహశతకము, మూలమమాత్రము	0	1
బాలరామాయణము, శ్లోకములు, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	0	2
శ్రీగుణరత్నకోశము, శ్లోకములు-ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	0	2
నీతికథాసంగ్రహము	0	4
శ్రీసహస్రనామ స్తబకమ్ కిత్తానుబైండు	0	10
నీతిచంద్రిక-చిన్నయసూరి ప్రణీతము	0	6
శ్రీమద్భగవద్గీత-మూలము పాకెట్ సైజు	0	4
శ్రీమద్భగవద్గీత-టీకాతాత్పర్యవిశేషార్థసహితముగా ముద్రించుచున్నాము.		
సప్తమస్కంధము టీకాతాత్పర్యసహితము	1	4
డిటో మూలము	0	4
ధైర్యకవచము-అత్యద్భుతకథ	0	6
భరద్వాజసంహిత	0	12
శృంగారనైషధము-టీకాతాత్పర్యసహితము	3	8
విశ్వగుణాదర్శము- సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము కాలికోబైండు	2	8
రామదాసుచరిత్రము	0	12
స్తోత్రార్ణవము	0	12